

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

La llengua catalana al Principat de Catalunya en el passat
Joan Martí L Castell

Catalan Review, Vol. V, number 1 (July, 1991), p. 133-143

LA LLENGUA CATALANA AL PRINCIPAT DE CATALUNYA EN EL PASSAT

JOAN MARTÍ I CASTELL

I. ELS PRECEDENTS

Encara que sigui succintament, em sembla important de fer una referència a la història sociolingüística del català en els segles anteriors al xx. No només perquè explica moltes qüestions de la realitat actual, sinó també per fer palesa una circumstància que, malgrat l'evidència, no ha estat prou justament valorada: la de la situació d'anormalitat quasi constant del nostre idioma; solament durant dos segles (el xiv i el xv)—i encara—és instrument de comunicació de tots i per a tot, sense particulars conflictes.

I.1. EL PERÍODE DE L'ANOMENADA DECADÈNCIA (SEGLES XVI-XVIII)

La puixança a partir del segle xvi del poder de les monarquies absolutistes espanyola i francesa accentuen llurs projectes centralistes, tot perjudicant les realitats autòctones diferenciades culturalment i lingüísticament, les quals se senten en la necessitat i/o en l'obligatorietat d'integrar-se als designis supranacionals, cosa que explica les desercions, amb proporcions diferents segons els períodes, exemples d'infidelitat lingüística, especialment protagonitzats per les classes dirigents i pels intel·lectuals.

S'accelera així el procés de descatalanització que ja havia germinat, encara que tímidament, al segle xv.

La falta d'un poder autòcton ofega la consciència nacional. La crisi de la Corona d'Aragó aparta l'idioma de la cort, i, consegüentment, de l'expressió d'«alta» cultura.

S'obren, doncs, decisivament els camins a una nova situació diglòssica. L'espanyol, juntament amb el llatí, despunta com a llengua per a les funcions A; el català es limita a les funcions B. La impremta és un instrument tècnic que facilita aquestes tendències. Els avantatges que a través seu suposa l'alfabetització són contrarestats per la insistència en les solucions d'un bilingüisme que no podia ésser sinó desequilibrat. La cultura del llibre engrescarà les classes dirigents i els intel·lectuals; uns i altres, però, s'adhereixen majoritàriament a la llengua més «forta», de més gran difusió; o bé al llatí. L'Església, encara que amb irregularitat al llarg dels tres segles, reserva el castellà per a les celebracions solemnes i empra, si de cas, el català en les predicacions, més destinades a dirigir el comportament moral dels feligresos.

A pesar, però, de totes les traves destinades a anorrear el català, d'una banda es manté com a llengua oficial fins al segle XVIII; i resisteix, perquè no podia ésser diferentment i perquè convenia per a l'educació social, en el nivell oral i en la literatura de caràcter popular.

La societat catalana, en conseqüència, es reparteix en les classes baixes, que recorren sistemàticament al català perquè ni entenen o amb prou feines l'espanyol; les classes altes i els intel·lectuals, més compromesos amb el poder, que són diglòssics; i nuclis que són monolingües: empren exclusivament el castellà.

Al costat d'una situació sociolingüística francament desastrosa, al segle XVIII s'inicia al Principat un període de recuperació econòmica important. De manera que si Catalunya perd identitat político-cultural, s'aixeca, en canvi, com a força socioeconòmica notable. És, en el fons, una realitat contradictòria, perquè és lògic—com després es comprovarà—que a una puixança així vagi aparellada una de cultural i, doncs, lingüística.

Socialment, el XVIII és el segle del triomf de la burgesia progressista i del declinar de l'aristocràcia.

En un estat de coses en què la prepotència de les forces es-

panyolistes pugna per presentar-se com a naturalment superior i intenta la renúncia de la identitat catalana, és normal que la política propagandística del govern doni adesiara els fruits perseguits, és a dir, que en alguns sectors de determinada sensibilitat penetri la convicció de la necessitat de l'alienant unificació castellana i de l'abandó d'una cultura i d'una història que es volen fer aparèixer com a destinades a cercles sense projecció important.

Nogensmenys, per a qualsevol que conegués el que havia estat el treball històric de Catalunya des dels seus orígens, una intenció anihiladora no podia actuar impunement. Fer presents els temps passats esdevé una tàctica de reivindicació. La literatura i la política d'expansió són dos puntals definitius en el desvetllament del sentiment nacionalista. La primera, per la qualitat indiscutida i indiscutible de què pot fer gala; la segona perquè, a part del que suposà la corona catalano-aragonesa quant a domini de territoris, la llengua catalana fou durant tot el període medieval la pròpia dels reis, de la cort, i del poble. Això neutralitza el blasme de llengua provinciana que gratuïtament se li atribuï.

Una conseqüència lògica de l'anàlisi de la realitat és, doncs, la inversemblança de la deserció. Per això, els menys disposats a cedir a favor dels poderosos es lamenten del procés de substitució lingüística, sobretot entre els intel·lectuals, i els sol·liciten la lleialtat necessària perquè la llengua es mantingui. Subratllo, en aquest sentit, que la necessitat de la militància activa per la llengua és símptoma, emperò, de la seva situació anormal; les llengües que no tenen especials problemes de subsistència no desperten particular interès en aquells qui no en són tècnics. La simple reacció crítica col·lectiva palesa com neguitja la realitat en què es troba l'idioma. Aquesta constatació és vàlida, òbviament, per a qualsevol moment en què la lleialtat lingüística s'ha de plantejar com a actitud de «salvació».

1.2. LA RENAIXENÇA. EL SEGLE XIX

La verificació de la situació amb la política de Felip V posa de manifest un fet molt important: que els estats en general no tenen cap interès a encoratjar el plurilingüisme. Procuren de crear contextos homogenis, per tal de consolidar llurs poders des d'una òptica centralista. El poder és implícitament centrípet, perquè tem la dispersió com a amenaça per a la seva consolidació. Quan s'accepten solucions que reconeixen el pluralisme és simplement perquè se cedeix a unes forces que ho sol·liciten, en la mesura que tenen un pes específic socio-políticocultural suficient.

Això no obstant, també és cert que les repressions respecte de les realitats lingüísticament diferenciades porten fàcilment al naixement del sentiment nacionalista, que esdevé un conjunt de normes de comportament, basades principalment en la fidelitat a la llengua pròpia.

Apareix, de fet, al segle XIX, com a força supraideològica, amb l'interès centrat sobretot en l'idioma, símbol interclassista d'identitat, patrimoni de tota la comunitat; en un moment en què actuen dos condicionaments contradictoris, a través dels quals s'arriba precisament a la solidificació de la consciència lingüístico-nacional:

a) Un de negatiu, representat per la realitat diglòssica que encara colpeix el català, heretada de la política lingüística precedent.

b) Un de positiu, el de la puixança en el desenvolupament econòmic.

A la primera meitat del segle XIX, l'alta burgesia comerciant i industrial, que aspirava al poder, era indiferent davant el conflicte lingüístic, o fins li anava bé, perquè la diglòssia era manipulada a favor seu. En canvi, la petita burgesia i les forces progressistes en general veien que calia recuperar la llengua catalana si volien assolir un paper dirigent entre les classes populars, analfabets en llur majoria i usuàries de l'únic codi lin-

güístic que coneixien; en resultarà una convergència dels interessos antifeudals i dels de les capes socials populars contra un enemic comú: el centralisme.

En aquest període es «paguen» encara els resultats de la política del segle XVIII, i no solament per pressions exògenes, és a dir, des del poder espanyol contra el català, sinó també, i potser sobretot, per pressions endògenes, és a dir, d'aquells que, cercant una posició polític-econòmica acomodada, abandonen, entre d'altres coses, la llengua pròpia. Per tant, el català continua el procés de pèrdua d'espais. L'alfabetització és progressivament més general, però hi predomina el castellà. El bilingüisme discriminador, a causa de l'escolarització i dels nous mitjans de comunicació de masses (la premsa, en totes les seves variants), arriba a sectors populars que havien romàs monolingües catalans.

Lògicament, a partir de quan la burgesia catalana s'adonà que si té alguna cosa a fer com a classe hegemònica és a la seva terra, la realitat sociolingüística es transformarà.

Serà, paradoxalment, en aquest mateix segle que naixerà la preocupació perquè el català torni a ésser una llengua de capacitat d'expressió literària, com ho havia estat a l'època medieval. Conseqüentment, començarà a dibuixar-se des de 1850 un procés de normalització en la seva doble vessant: d'extensió d'ús social i de normativització.

Cal indicar, però, que el català no és gens present en l'àmbit de l'administració. I també que la creixent industrialització de Catalunya hi dugué una immigració relativament nombrosa de gent de parla no catalana; la qual cosa suposà, per primera vegada, la presència «popular» de l'espanyol entre la classe treballadora.

La crisi llarga en la freqüència i en les funcions d'ús de l'idioma havien de provocar-hi un estancament i una pèrdua d'unitat principalment. No oblidem que el segle XVIII fou el moment en què la majoria de les llengües romàniques es normativitzen formalment. En iniciar-se la recuperació i la normalització suara esmentada, es constaten la manca de recursos, les interferèn-

cies pregoníssimes de l'espanyol, les dificultats especials en el nivell escrit, etc.

Tot plegat explica la necessitat d'establir les normes que reguessin la situació. Feina no gens fàcil: la Renaixença es caracteritza precisament per una notable actitud de rebuig per part de molts d'escriptors de sotmetre's a una sola gramàtica. El caos lingüístic distingeix la literatura d'aquest moment: moltes obres semblen escrites en castellà mal catalanitzat.

Nogensmenys, no falten els escriptors conscients de la problemàtica, els quals exigeixen el treball d'unificació, que s'anirà duent a terme amb greus dificultats i fortes polèmiques entre els qui defensen la llengua tal com és usada, els populistes («el català que ara es parla»), i els excessivament puristes, que proposen solucions massa artificioses i arcaïtzants, enfrontaments que, amb d'altres circumstàncies, es reproduïxen avui. Fins a inicis del segle xx no s'assolirà l'objectiu perseguit.

2. LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

L'any 1923 es produeix el cop d'Estat de Primo de Rivera, que comportà la dissolució de la Mancomunitat de Catalunya, entitat de poder polític constituïda l'any 1914. Tanmateix, la repressió del dictador no afeblí la lluita per les llibertats catalanes; al contrari, serví per a revifar-la, en la consciència que no podia permetre's novament l'intent ja assajat al segle xviii.

Progressivament, i a causa de les circumstàncies històriques, més que no pas d'una convicció ideològica de les classes populars, desorientades per les manipulacions de dins i de fora, les reivindicacions per Catalunya són més extenses i profundes, i prenen un nou rumb: el del republicanisme. El nacionalisme deixa d'ésser patrimoni especialment de la burgesia i esdevé sentiment compartit pels menys privilegiats: la qual cosa importa en el sentit que el condueix per les vies progressistes i el «descarrega» de connotacions classistes i fins reaccionàries.

Serà en aquest període quan s'aconseguiran els principals avanços en tots els fronts, fins a l'any 1937.

Amb la Mancomunitat, el català havia tornat a gaudir del caràcter de llengua oficial, sota l'impuls de Prat de la Riba; i es crearen escoles i institucions on fou la llengua principal o única.

No cal que insisteixi fins a quin punt és decisiu que els òrgans de gestió política donin suport a un idioma: aconseguieixen que socialment sigui valorat com a apte per a les més altes instàncies. La seva sort serà decisivament condicionada pel poder polític de la comunitat que el parla, i de la consegüent capacitat d'autogovern o de la dependència d'altres que (pre)dominen.

La II República Espanyola (1931-1939) i la Generalitat de Catalunya que en deriva, institució de govern creada l'abril de 1931, continuaran i augmentaran els esforços per la normalització. Al Principat el català és present a l'administració, a l'escola, als mitjans de comunicació en general.

En suma, hi ha un retorn al seu ús, amb els inconvenients, tanmateix, que comporta una realitat social i històrica que implica el control del poder des del centre.

Així, doncs, entre 1900 i 1939 la llengua catalana participa del caràcter de llengua nacional, popular i culta... i del de llengua perseguida i prohibida.

La visió de la realitat sociolingüística d'aquest període fóra incompleta si no feia esment d'una característica que ja he indicat en parlar de finals del segle XIX: la creixent industrialització comportarà la coexistència habitual amb l'espanyol, del veïnatge del qual el català ja no es podrà separar fins als nostres dies. Aquest nou context social obliga a un esforç constant vigilant per frenar un bilingüisme amb càrregues diglòssiques, i per evitar interferències que amenaçarien la integritat del català. Més encara, la presència notable i estable de no-catalanoparlants des de la primera meitat de segle XX imposa que, considerant, per exemple, les reconegudes opinions de Uriel

Weinreich (*Languages in Contact*, New York, 1953), qüestionem amb rigor la possibilitat d'una real normalització lingüística, amb la superació de totes les inevitables friccions i condicionaments ideològics, tenint en compte que l'espanyol ha esdevingut *la* llengua de l'Estat.

2.1. LA REPRESSIÓ FRANQUISTA

La via cap a la normalització lingüística iniciada al segle XIX i accelerada els primers anys del XX es tanca amb les conseqüències de la guerra civil espanyola.

La victòria franquista significa per als Països Catalans sofrir, a partir de 1939, una política hostil semblant o pitjor que la que derivà del Decreto de Nueva Planta al segle XVIII. El català deixa d'ésser idioma oficial, i és prohibit i castigat el seu ús en la vida pública i cultural. Paral·lelament, s'intenta que l'espanyol torni a ésser considerat com a llengua A.

El règim del general Franco no pogué mantenir-se de manera igual al llarg dels quaranta anys que durà. Pressions des de l'Estat espanyol i de fora l'obligaren a algunes concessions, que, tanmateix, no canviaren substancialment el seu caràcter.

En una primera etapa, que arriba als anys 60, la política se centra principalment en la repressió; és l'època d'una autarquia obscurantista on res que no fos d'acord amb el règim era possible. A partir dels anys 60, una certa obertura comporta la suavitització superficial de la violència de l'Estat. Com és lògic, la llengua catalana, així com el nacionalisme català, tenen diferents possibilitats en cadascuna de les dues etapes, sempre, emperò, amb la (in)tolerància d'una ideologia que treballa per l'Espanya una, *la* nació de tots.

Durant els primers vint anys del franquisme, el català retorna dramàticament a la clandestinitat. De la mateixa manera que en la Decadència dels segles XVI-XVIII no mancà mai l'ús de la nostra llengua entre les classes populars, ara també seran les principals protagonistes de la resistència; i igualment com

aleshores una part de la intel·lectualitat catalana es mantingué fidel a l'idioma propi, en aquests moments tan crítics també comptem amb treballadors de la cultura que es comprometen en una tasca de militància per la supervivència de la nació catalana.

Al marge de la legalitat oficial, a partir dels anys 60 augmenten considerablement en quantitat i en qualitat les iniciatives en favor de la llengua i de la cultura catalanes, incorporades en la lluita general antifrancuista, i, consegüentment, seguides per les classes treballadores i per la petita i mitjana burgesia, unides totes pel rebuig d'un sistema sòcio-polític-econòmic, que, de manera diferent, els afectava negativament.

Fins en els grans mitjans de comunicació que són la ràdio i la televisió el català és present, encara que molt precàriament.

2.2. LA LLEIALTAT LINGÜÍSTICA I LA CONSCIÈNCIA NACIONAL

La reaparició de la repressió damunt l'ús de la llengua catalana pretén d'eliminar-la a través de procediments encaminats a replantejar els prejudicis dels catalanoparlants respecte de la llengua espanyola. Arraconar, doncs, el català a l'ús informal, col·loquial i familiar, i procurar que, així, s'anés dialectalitzant, fragmentant, fins a arribar a perdre el caràcter d'idioma.

El que passa és que la realitat és molt distinta de la dels segles XVI a XVIII. El nacionalisme ha penetrat en la societat amb vigor; d'altra banda, hom sap que el context del Principat és imprescindible per a la marxa econòmica de l'Estat.

En altres paraules: no hi són les condicions que podien afavorir les actituds diglòssiques. Tot al contrari, més aviat prevalen les que destaquen la comunitat catalana com a «distingida» dintre de l'Estat, sigui econòmicament sigui culturalment.

En un altre sentit, la immigració no catalanoparlant s'intensifica. Amb la qual cosa, d'una banda, s'accentua la capacitat gestora de Catalunya; i, d'una altra, dificulta que l'espai

nyol pugui presentar-se com a llengua superior, perquè, en la divisió del treball, hi són més privilegiats els catalans o els qui s'hi han assimilats plenament. L'espanyol és la llengua d'una classe obrera no qualificada...

2.3. LA COMPETÈNCIA LINGÜÍSTICA

Havent-se interromput des de 1936 el procés de normalització lingüística, els Països Catalans es trobaran en una situació excessivament anòmala quant a la competència lingüística dels habitants.

Encara que a contracor, els catalans, en trobar-se privats de la possibilitat d'un ús escrit «correcte» de l'idioma, sovint es decideixen pel que han après—i que tampoc no dominen—a l'escola: l'espanyol. I això es converteix en inèrcia. Des de 1939 no s'ha ensenyat oficialment ni *el* català ni *en* català; la qual cosa explica un sentiment de frustració cultural que es reflecteix en la idea que no s'és capaç de servir-se com cal de la llengua pròpia. Freqüentment escriure-la o fins i tot usar-la oralment esdevenen actes de tensió pel complex que hom ho fa malament: emprar el català és, per a molts, un acte angoixant i no alliberador, com alliberador ha d'ésser l'ús de la paraula.

JOAN MARTÍ I CASTELL

BIBLIOGRAFIA

- COMAS, Antoni. *La decadència*, Barcelona, 1971.
 DUARTE, Carles, i MASSIP, Mª Àngels. *Síntesi d'història de la llengua catalana*, Barcelona, 1981.
 MARTÍ I CASTELL, Joan. «De les *Excellències de la llengua catalana*». Dins de *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona, 1985.

MARTÍ I CASTELL, Joan. *Dues llengües: dues funcions?*, Barcelona, 1979.

MARTÍ I CASTELL, Joan. *Gramàtica catalana. Curs superior*, Barcelona, 1982.

VALLVERDÚ, Francesc. *El conflicto lingüístico en Cataluña: Historia y presente*, Barcelona, 1981.

VALLVERDÚ, Francesc. *El fet lingüístic com a fet social*, Barcelona, 1973.

WEINRICH, Uriel. *Languages in Contact*, New York, 1953.